

SLIKA DJETETA U NJEMAČKOJ KRATKOJ PRIČI NAKON 1945. GODINE (2): RANJIVO DJETINJSTVO

SLAVIJA KABIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/JDC: 830.09
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1996-10-09
Received

U radu se kroz tri cjeline (*Rat u sjeni, Osjetljivo dijete i Između sna i jave - fantastična preobrazba*) analiziraju i interpretiraju pojavne slike djeteta u dvanaest kratkih priča (1945-1988), a tematski dijapazon (dijete - "otpadnik", preosjetljivo/poremećeno dijete, osujećeno dječje prijateljstvo, životinja kao prijatelj djeteta, bijeg od stvarnosti u maštu) raznolikiji je od kratkih priča u kojima su rat i njegove neposredne posljedice (smrt, glad) bile glavna opasnost normalnom djetinjstvu.

Književno dijete druge polovice 20. stoljeća ugroženo je modernom tehnologijom koja priječi komunikaciju između njega i odraslih, a u trokutu *obitelj-škola-zajednica* uzroci su problemskih situacija iz kojih se ono uzdiže kao tužitelj svijeta odraslih. Dječji likovi predstavljeni su kao nemoćni i tužni, osjećaj straha nadvladava sve ostale i oni često bezuspješno pokušavaju uspostaviti partnerstvo s užom i širom zajednicom.

Kratka priča s temom djetinjstva nakon 1945. uz njegovanje mita o dobrom djetetu često preuzima omiljena pomoćna sredstva europske narodne bajke (dijete-siroče ili polusiroče, blagotvorna pomoć starijeg neznanca, životinja-pomoćnik), ona poopćuje slike o djetetu koje, kao takve, imaju malo zajedničkoga s realnim djetetom u 2. polovici 20. stoljeća, ali su vrijedne kao simbolične poruke čovječanstvu da je zapustilo svoju budućnost.

Najzastupljenija je kratka priča inicijacije, ali se ovaj oblik često razotkriva kao priča o uskraćenoj inicijaciji, jer mladi

protagonisti stvarnost odraslih doživljavaju kao suprotnost poretka koji bi se trebao temeljiti na razumu i pozitivnim vijednostima.

Ein Thema ist in jedem Fall
anzugehen(...) das Erscheinungsbild des Kindes
in der deutschen Literatur. Ein Königreich für ein Kind,
das eins sein, das frei sein durfte.

Heinrich Böll, *Frankfurter Vorlesungen* (1964)

Ideja djetinjstva konstanta je kršćanskoga nauka. Djetinjstvo je simbol nevinosti, stanje koje prethodi grijehu, dakle, edensko stanje. U različitim predajama ono simbolizira povratak u embrionalno stanje kojemu djetinjstvo ostaje blisko. Djetinjstvo je i simbol prirodne jednostavnosti i spontanosti pa mu taj smisao pridaje i taoizam: *Usprkos vašoj poodmakloj dobi, u vas je svježina djeteta* (Zhuang Zi, pogl. 6) Simbolizam djeteta kao miroljubivog, koncentriranog i sabranog bića, bez namisli i primisli (Lao Zi, 55, komentiran u Zhuang Ziju, pogl. 23) nalazi se i u indijskoj predaji gdje je djetinjstvo stanje koje prethodi spoznaji.¹

Riječ "dijete" ima za svakoga čitatelja značenje koje se temelji na svakodnevnom iskustvu. I onda kada pjesnik želi stvoriti vlastiti i jedinstveni lik, on se koristi prirodnim i tradicionalnim predodžbama ljudi iz svoje okoline i ima svoje razloge da lik djeteta pretpostavi drugim mogućim oblicima građenja likova ili da konstelaciji jedne skupine, koju čine odgajatelji i gojenci, dade prednost pred drugim konstelacijama.²

Dijete, koje je stoljećima bilo smatrano nesavršenim odraslim čovjekom i sa sedam godina, ukoliko bi njegove fizičke sposobnosti i moć rasuđivanja mogle biti upotrebljene u radničkom svijetu odraslih, važilo za tobože odrasloga, tek je u 18. stoljeću, po Manfredu Durzaku, otkriveno kao *ljudsko biće*.³

¹ J. Chevalier - A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi. Zagreb, Nakladni zavod MH 1983, 120.

² Usp. Alfred Söntgerath, *Pädagogik und Dichtung*. Das Kind in der Literatur des 20. Jahrhunderts. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz. W. Kohlhammer Verlag 1967, 10. - Vrijedno je spomenuti da je jedinstvo empirije i pjesničkoga nadahnuća bila značajka njemačke i drugih književnosti od sredine 18. stoljeća do druge polovice 19. st., ali ne i Baudelairea i kasnijih pisaca, a što se može pratiti i preko njemačke kratke priče s temom djetinjstva nakon 1945.

³ Manfred Durzak, *Die Kunst der Kurzgeschichte*. Zur Theorie und Geschichte der deutschen Kurzgeschichte. München, Wilhelm Fink Verlag, 2. verb. Aufl., 1994, 213-214. -

Ipak povijesnost njegova stanja još nije bila spoznata, a nije postojala ni ona vremenska cezura između bivanja djetetom i bivanja odraslim (*Kindsein und Erwachsensein*) koja bi se ogledala u tome da sve ono što spada u razvojnu fazu djeteta jest samo priprema za budućnost odrasloga. To društveno iščekivanje budućega predstavljalo je istinsko opterećenje koje je dječjem razdoblju oduzelo spontanost. Otkriće djeteta paradoksalno je povezano s njegovim razaranjem budući da je projiciranjem budućnosti bila obezvrijeđena njegova sadašnjost.

18. stoljeće, doba prosvjetiteljskoga optimizma, postavilo je jedan od prvih kamena temeljaca u modernim razmišljanjima o ulozi i odgoju i obrazovanju djeteta. U književnom i društvenom djelovanju književnika i filozofa Jean-Jacquesa Rousseaua (1712-1778), pisca prve moderne svjetovne ispovijedne autobiografije *Ispovijesti*, ono nalazi izvanredno važnoga zagovornika nazora da je izvorna čovjekova dobrota u prirodnom stanju, dok ga društveni uvjeti izopačuju. Budući je po prirodi dobar, čovjek nije počinio istočni grijeh nego ga je iskvarela civilizacija i kultura. Čovjek koji je vlastitu djecu ostavio po nahodištima u ime iste one slobode o kojoj je pisao, u romanu o odgoju *Émile (Emil ili o odgoju, 1762)* zagovarao je, kao i druga slična djela toga vremena,⁴ slobodni, nesputani i prirodni odgoj

Upućujemo na neka temeljna djela o razdoblju djetinjstva iz perspektive sociologa, socijalnih psihologa, pedagoga i književnih povjesničara nastalih u posljednja dva desetljeća kao npr.: Philippe Ariès, *Geschichte der Kindheit*, Frankfurt/M. ³ 1982; Thomas Ziehe, *Pubertät und Narzißmus*, Frankfurt/M. ⁴ 1981; Rudolf Kreis, *Die verborgene Geschichte des Kindes in der deutschen Literatur*. Deutscherunterricht als Psychohistorie. Stuttgart 1980; Dieter Lenzen, *Mythologie der Kindheit. Die Verewigung des Kindlichen in der Erwachsenenkultur. Versteckte Bilder und vergessene Geschichten*. Reinbek 1985; Dieter Richter, *Das fremde Kind. Zur Entstehung der Kindheitsbilder des bürgerlichen Zeitalters*. Frankfurt/M. 1987.

⁴ Pedagogija je postala dijete odgojnog optimizma prosvjetiteljstva, kao npr. u Basedowlje-vom *Philanthropinum* (1774), u Pestalozzijevim (1746-1827) temeljnim stavovima - nauku o odgoju, u Rochowom udžbeniku, ali i u Lessingovu *Erziehung des Menschengeschlechts* (1780), Schillerovu *Über die ästhetische Erziehung des Menschen* (1793/94), Jean Paulovom djelu *Levana oder Erziehlehre* (1807) ili Goetheovoj poetskoj provinciji u romanu *Wilhelm Meisters Wanderjahre* (1821). Preko Rousseaua nazor o djetetu kao biću svoje, posebne, vrste i vrijednosti, jednako u pravima odraslog čovjeku utjecao je na sljedeća stoljeća sve do današnjih dana. Ideje i ideale o djetetu baštini su i pripadnici pokreta *Sturm und Drang* (Hamann, Goethe) svojim zauzimanjem za što više dječje nevinog (*Kindlichkeit*), naivnog, jednostavnog, spontanog, iskonskog, pri čemu je važnu ulogu odigrala i pijetistička tradicija sa svojom sklonosti da prihvati Isusove riječi: *Zaista, kažem vam, ako ponovo ne postanete kao mala djeca, sigurno nećete ući u kraljevstvo nebesko* (Matej, 18,3) Romantičari su sa žarom preuzeli ideje prethodnika i uzdigli ih do ideala dječje nevinog i nedužnog (*Ideal der Kindlichkeit*). Za Novalisa, Tiecka, Brentana, Hölderlina, Jeana Paula, Dorotheu Schlegel dijete je "nebesko", "božansko" biće vrijedno

djece temeljen na načelima plebiscitarne i egalitarne demokracije (J.-J. Rousseau, *Društveni ugovor*, 1762), tako da se i u *Emilu* javlja jaz, štoviše, suprotnost između svijeta djeteta i svijeta odraslih koja neprekinuta traje do danas. Odrasli, koji je dijete podjarmio civilizacijskom sustavu pravila, na isti način potkopava prirodu djeteta kao što se on sam od nje otudio. Dijete, koje se tendenciozno idealizira, postaje nositeljem nade u čovječju obnovu.

Kada danas čitamo kratku priču u kojoj je glavni lik dijete, ustanovljavamo da odnos toga književnoga lika prema stvarnosti nije sam po sebi razumljiv. Jer, književnik realizma i naturalizma postizao je npr. preko svojih književnih likova neposredan odnos prema stvarnosti, a tendencija ka nekoj estetskoj prepirci ili socijalnoj optužbi, koja ga je možda potakla na takvu poetsku kompoziciju, neposredno je proistjecala iz njegova književnog programa.

Na poetiku djeteta i djetinjstva 20. stoljeća, na *književno dijete* (dijete kao književni znak), utjecala su prošla stoljeća, a književni i drugi stvaraoči, bez obzira kojem su kulturnom i civilizacijskom krugu pripadali, u svojim djelima idealizirali su dijete i djetinjstvo kao najranije i, stoga, prirodno, nevino i neiskvareno razdoblje čovjekova života.

Na početku 20. stoljeća pedagozi-reformatori (Maria Montessori, Berthold Otto) nastoje svojom reformnom pedagogijom ili "pedagogijom koja izvire iz djeteta" (njem. *Reformpädagogik, Pädagogik vom Kinde aus*) promijeniti zbiljsku sliku djeteta, zapuštena, izrabljivana i napuštena od triju najbitnijih društvenih čimbenika, *doma, škole i zajednice*, tj. životne uvjete u kojima se dotada odvijao njegov odgojno-obrazovni proces i proces inicijacije u svijet odraslih. U tim pokušajima oni su neizravno, na književnom planu postigli suprotan učinak, doduše najmanje vidljiv u kratkoj priči:

Indem die Literatur also auf der einen Seite einen Kind-Mythos zerstören will, nämlich den Mythos vom guten Kind, den die Reformpädagogen mit ihren Bestrebungen begünstigt hatten, macht sie zwar die literarische Bühne frei für ein neues Bild vom Kind, nämlich für das böse Kind, aber sie erschafft zugleich damit einen neuen Mythos des Kind-Dämons oder, wie wir ihn schon genannt haben, des Anti-Kindes.⁵

štovanja i obožavanja. Ono se štuje kao predstavnik Zlatnoga doba, prošloga i budućega. Iz Novalisovih riječi ("*Wo Kinder sind, da ist ein goldenes Zeitalter*" - "Blütenstaub") kao i iz Eichendorffovih o djetinjstvu kao "starom lijepom vremenu" jasno je vidljiva identifikacija romantičarskoga shvaćanja doba djetinjstva s vlastitim djetinjstvom ili mitom o djetinjstvu. - Čuvene su riječi francuskoga romanopisca Victora Hugoa: "Christoph Kolumbus hat bloß Amerika entdeckt, ich habe das Kind entdeckt."

⁵ Alfred S ö n t g e r a t h, *nav. dj.*, 145.

Njemačka kratka priča⁶ nakon 1945. svojom kratkoćom, sažetošću i sugestivnošću, jednom riječi, književni oblik *bogatstva u škrтости*, postala je vrlo primjeren i oblik primjeren društvenoj i političkoj situaciji kojeg su književnici s oduševljenjem prihvatili, a aktualnoj tematici djetinjstva i sudbini djeteta u vihoru rata i njegovim posljedicama posvetili doista antologijski vrijedne stranice, što npr. nije bio slučaj nakon 1. svjetskoga rata kada su glas pjesnika i njegova optužba u obrani djetinjstva izostali.

U prvom dijelu rada⁷ pažnja je bila usmjerena na pojavne slike djeteta čije normalno djetinjstvo narušavaju užas rata i njegove posljedice u

⁶ *Kurzgeschichte*, njemačka posuđenica englesko-američkog pojma *short story* (hrv. prijevod *novela*), s potonjim se ne poklapa ni u značenju ni (uvijek) u obimu, ali se u poslijeratnoj njemačkoj književnosti razvila kao osebujan, samosvojan i otvoren oblik vezan za aktualni trenutak sadašnjosti. Kratka priča mora početi od nekog žarišta, a ton i atmosfera imaju se održavati od prve vrlo važne rečenice. Budući da je njen obim od 2.000 do 4.000 riječi, može se pročitati za jednoga druženja. Uz to, ona je usredotočena na jedan događaj, na najviše dva do tri protagonista, od kojih je jedan većinom i ja-pripovjedač, tj. riječ je o pripovjednom stavu koji nastoji uspostaviti vrlo blizak odnos između djela i čitateljstva. - O kratkoj priči, njenom podrijetlu, razvoju i prijemu u književnosti njemačkoga jezičnog izraza nakon 1945. opširniji se prikaz dao u I. dijelu rada (vidjeti bilješku 7) gdje su obrađeni *short story*, *Kurzgeschichte*, kratka priča, novela; odnos kratke priče i novele; kratka povijest američke *short story*, njen prijam i značaj u njemačkoj poslijeratnoj književnosti; povijest njemačke kratke priče (od J. P. Hebela preko H. v. Kleista i E. T. A. Hoffmanna do Franza Kafke i Bertolta Brechta). Navodimo neke od temeljnih radova o kratkoj priči: Ruth Kilchenmann, *Die Kurzgeschichte. Formen und Entwicklung*. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1967 (Sprache und Literatur 37); Klaus Doderer, *Die Kurzgeschichte in Deutschland. Ihre Form und ihre Entwicklung, mit einer Vorbemerkung und bibliographischen Ergänzungen zum Neudruck*. Darmstadt 1969; Manfred Durzak, *Die deutsche Kurzgeschichte der Gegenwart. Autorenporträts. Werkstattgespräche. Interpretationen*. Stuttgart, Philipp Reclam jun. 1983; Manfred Durzak, *Die Kunst der Kurzgeschichte. Zur Theorie und Geschichte der deutschen Kurzgeschichte*. München, Wilhelm Fink Verlag, 2., verb. Aufl. 1994 (UTB 1519).

⁷ Usp. Slavija K a b i ć, "Slika djeteta u njemačkoj kratkoj priči nakon 1945. godine (1): Djetinjstvo bez djetinjstva". *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*. Razdio filoloških znanosti. Zadar 1995, sv. 32-33 (22-23), 257-282. - U radu se uz prikaz šest antologijskih kratkih priča ("Wir Besenbinder"/"Mi smetlari", "Auch Kinder sind Zivilisten"/"I djeca su civili", "Nachts schlafen die Ratten doch"/"Noću štakori ipak spavaju", "Lohengrins Tod"/"Lohengrinova smrt", "Die rote Katze"/"Crvena mačka" i "So ein Rummel"/"Kakva gužva"), kojima dominira rat u doživljaju dječjih likova, autora Heinricha Bölla, Luise Rinser i Wolfganga Borcherta, uvodno govori o slici djeteta u njemačkoj književnosti 20. stoljeća, zanimanju istaknutih pisaca za obradu te teme pri čemu je naglasak na književnom oblikovanju djeteta i djetinjstva nakon 2. svjetskog rata. Karakteristične su tri linije u osnovnom stavu književnika prema djetetu u njemačkoj književnosti 20. stoljeća: ljubav prema djetetu; stranost, tuđost spram teme i ravnodušnost prema tom krugu motiva; neprijateljstvo prema djetetu.

sjeni nacionalsocijalizma (smrt, ruševine, glad), a mali junaci postaju čuvari kuće i obitelji ostvarujući partnerstvo sa zajednicom odraslih bez čije pomoći spas iz konfliktnih situacija ne bi bio moguć, ali i sa zajednicom koja je skrivila što imaju nesretno i neproživljeno djetinjstvo. Zato mit o dobrom djetetu suvereno vlada ovim kratkim pričama jer je valjalo istaknuti dobro na strani djeteta i u njemu, ali i osuditi demonske sile zla - užase rata - simboličkim slikama životinja-štetočina ili nesavjesnim i egoističnim postupcima odraslih.

Mišljenje književnih kritičara, pedagoga i sociologa o liku djeteta u književnosti 20. stoljeća⁸ tih šest kratkih priča o djetetu u ratu i prvim poratnim godinama mogle bi opovrći, ali se njegova ispravnost potvrđuje u ovom, drugom, dijelu rada.

Pod naslovom "Slika djeteta u njemačkoj kratkoj priči nakon 1945. godine (2): Ranjivo djetinjstvo" u ovom je radu predstavljeno jedanaest književnika njemačkoga jezičnog izraza s dvanaest kratkih priča nastalih između 1945. i 1988. godine, a izbor se temelji na antologijama njemačke proze i kratke priče nakon 1945.

Zbog isprepletenosti problemskih situacija, ponajprije tematskih sličnosti, u analizi i tumačenju priča odlučili smo se za tri cjeline. U prvoj (*Rat u sjeni*) dijete ne ostvaruje sasma željeno zbog prijeteće moći rata, u drugoj (*Osjetljivo dijete*) ono je zbog nesporazuma, nerazumijevanja odraslih, osjetljivosti, poremećenosti ili drugačnosti izolirano, samotno ili odbačeno ili (*Između sna i jave - fantastična preobrazba*) zbog sličnoga stava okoline živi u svijetu mašte i odbija prihvatiti zakonitosti stvarnosti.

Rat u sjeni

U kratkoj priči "Jenö war mein Freund" ("Jenö je bio moj prijatelj") Wolfdietricha Schnurrea⁹ ja-pripovjedač, devetogodišnji dječak iz boljih krugova, druži se s vršnjakom, Ciganinom Jenöm.

⁸ Usp. A. S ö n t g e r a t h, *nav.dj.* 9: "Wer also eine Erscheinung in der Literatur dieses Jahrhunderts näher betrachtet, sei es das Todesproblem, sei es die Auffassung der Liebe, sei es das in ihr erscheinende Bild des Kindes, scheint in ein Dilemma zu geraten, das extrem formuliert, so heißen könnte: Das in der Literatur erscheinende Bild vom Kinde hat im 20. Jahrhundert nichts mit dem alltäglichen Bild vom Kinde zu tun."

⁹ Wolfdietrich S c h n u r r e rođen je 1920. godine u Frankfurtu/M. Jedan je od utemeljitelja književne "Grupe 47". Poput Bölla pronašao je u kratkoj priči autentični oblik novog početka i uskoro postao klasik u čitankama. Prve zbirke bavile su se ratom i njegovim posljedicama (*Die Rohrdommel ruft jeden Tag*, 1950), a potom se posvetio promatranju prirode, njenoj ulozi i ugroženosti od strane čovjeka. Nakon teške bolesti Schnurre je pisao

Priča s linearnom radnjom, u kojoj događaji sličnoga intenziteta slijede jedan za drugim, s opisima života u prirodi i s prirodom, premda je riječ o izdvojenom logoru za nepoželjne, kao kontrast "civiliziranom" životu, ne reflektira samo različite međuljudske odnose već, daleko žešće i u Rousseauovom duhu, zagovara pravo čovjeka (djeteta) na slobodan i nesputan život u prirodi koja jedina može očuvati izvornu čovjekovu dobrotu, a protiv diktature i tiranije: "Ich war oft da, viel häufiger als in der Schule, wo man jetzt doch nichts Vernünftiges mehr lernte." (J, 20)¹⁰ Dječak izbjegava školu koja djecu odgaja da budu netrpeljiva i mrze svoje bližnje, da se ogrješuju o božje i ljudske moralne zakone.

Zato što je dijete i kao takvo utjelovljenje nevinosti, ono samo površno shvaća ozbiljnost vremena u kojemu stradavaju nedužni ljudi i cijele ljudske zajednice. Premda imenuje grupe koje su krive za odlazak Jena i njegove družine, dječak iz perspektive sjećanja na raniji događaj samo kazuje da je bio tužan kada su otišli, jer Jenö je bio njegov prijatelj: "Und dann haben sie sie eines Tages doch abgeholt. (...) Als ich früh hinkam, hatten SA und SS das Lager schon umstellt, und alles war abgesperrt, und sie scheuchten mich weg." (J, 21) Takvo "znanje u neznanju" proizlazi iz tehnike kojom se Schnurre poslužio nastojeći retrospektivno svoga pripovjedača u liku djeteta, iz čije se perspektive priča, stopiti s iskustvom njega kao odrasla čovjeka.

Toplu priču o prijateljstvu dvojice dječaka-vršnjaka koji ne pripadaju samo različitim društvenim grupama već je u Trećem Reichu jedan povlašten, a drugom prijete progon i istrebljenje, kao "treći u savezu" oplemenjuje otac. Otac je prijatelj i partner svome sinu u odrastanju jer ga podučava kako se osvaja vlastita sloboda. On prihvaća dijete-"otpadnika" i pripadnika nepoželjne skupine u svoje privilegirano društvo premda mu zbog toga prijeti opasnost. Ova kratka priča inicijacije¹¹ rijedak je primjer

---

pretežno knjige za djecu, a 1978. kao reminiscencije i obračun s nacizmom izašli su mu autobiografski zapisi *Der Schattenfotograf*. Umro je 1989. godine.

¹⁰ Ova rečenica kao da je "preuzeta" iz autobiografske priče Heinricha Bölla "Straßenschule" u kojoj se pisac prisjeća svojega "školovanja" na ulici jer je od 30. siječnja 1933., dolaskom nacionalsocijalizma na vlast, bio skoro sasvim prestao ići u pravu školu.

¹¹ Riječ inicijacija je prema svojem etnološkom i antropološkom sloju značenja, a na temelju izučavanja starih kultura i društvenih oblika, npr. života i kulture indijanskih plemena na jugozapadu Amerike, označavala običaje -svečane obrede inicijacije tj. primanje mladića i djevojaka (doba puberteta) u punopravne članove zajednice odraslih. Usp. djela: Ruth Benedict, *Urformen der Kultur*, Hamburg 1955; C. Lévi-Strauss, *Die elementaren Strukturen der Verwandtschaft*, 3. Aufl. Frankfurt a.M. 1986. Inicijacija, socijalno-povijesni fenomen, kao termin znanosti o književnosti (npr. priča inicijacije) označava proces odrastanja adolescentnih junaka i njihovo prihvaćanje u društvo odraslih.

od početka ostvarenog prijateljstva između djece i odraslih, tj. između užega člana obitelji, oca, i vlastitoga djeteta, a čija se radnja odigrava u neprijateljskom okružju. Razumijevanje odraslih, međutim, ne donosi spas i ugroženom djetetu, ali je zato povjerenje između devetogodišnjega sina i oca posebno važno u trenutku kad bude izgubio dragog prijatelja.¹²

Radnju kratke priče "Links unterm Christbaum" ("Lijevo pod božićnim drvom") austrijska spisateljica Christine Nöstlinger¹³ smješta u doba nacionalsocijalizma koji je i posredan uzročnik zapleta priče. Osmogodišnjoj se djevojčici neće ispuniti želja da ima velikog psa bernardinca zbog rata, oskudice i majčina protivljenja: "Meine Mutter sagte, daß der Meier-Hund eben ein Nazi-Hund sei und gute Nazis in lausigen Zeiten besser an Fleisch herankommen." (LC, 9)

Za djevojčicu, koja poput dječaka u "Jenö je bio moj prijatelj" sama priča cijelu zgodu, plavi papagaj Hans predstavlja šok koji mora završiti njegovom smrću. Radosno iščekivanje psića Schnackerla daleko nadilazi moguće hinjeno zadovoljstvo neželjenim zamjenskim darom. Ona ne plače za pticom koju je ubila već za psom koji nije ni postojao i kojeg osim nje nitko nije poznao. Autoričina pažnja usmjerena je na dječje poimanje i prihvaćanje krivnje: kada je ponekad u prošlosti uistinu bila kriva, to nije htjela priznati, a sadašnju pravu krivnju nitko joj ne predbacuje pa je ona dvostruko teža jer ju je sama svjesna i priznaje je.

Priča o psu kojeg u ratnom vremenu odrasli djevojčici ne mogu priuštiti, a ona razočarana neželjenim poklonom, pticom, nju ubija, nalikuje u mnogočemu kratkoj priči "Crvena mačka" Luise Rinser.¹⁴ U pozadini obiju priča slična je vanjska neprijateljska stvarnost (rat-poraće), a djeca i svijet bližnjih odraslih tumače kao sebi prijeteću silu. Dječakova majka u "Crvenoj mački" i mački daje hranu i zaštitu premda su na rubu gladi, a majka djevojčice drži nemogućim da od racionirane hrane uzdražavaju i psa. U trenucima kada ne razmišlja kao hranitelj (odrastao), dječak (dijete) miluje mačku kao što je djevojčica mazila susjedovog psa. Toplinu i zaštitu koja dječjim likovima stalno manjka oni kompenziraju ljubavlju i odanosti

¹² U ovoj priči Alfred Söntgerath (*nav. dj.*, 102) vidi kao sporedan motiv i kao daljnju nijansu partnerstva razumijevanja u književnosti 20. stoljeća i partnerstvo između djeteta i djeteta-otpadnika (*oucast*).

¹³ Christine Nöstlinger rođena je 1936. u Beču. Od 1970. do danas objavila je više od 50 knjiga prevedenih na mnoge jezike. Jedna je od najznačajnijih autorica književnosti za djecu i mlade (npr. dječji roman *Wir pfeifen auf den Gurkenkönig*). Tematici socijalnih nesporazuma ona pristupa s novim senzibilitetom, a mašta i humor pritom ne ostaju zakinuti.

¹⁴ Vidjeti rad pod bilješkom 7.

prema životinjama ostvarajući odnos prisnosti i razumijevanja koji nije uspio u kontaktu s odraslima. Plač djeteta u "Crvenoj mački" koji se miješa s kricima (plačom) životinje dok je ubija sličan je plaču djevojčice nakon što gnječi pticu. U njihovu plaču skupljena je sva "težina svijeta" i nemoć čovjeka koji u času počinjanja (ne)djela nije u stanju lučiti između dobra i zla, žrtve i neprijatelja, jer uzroke zamjenjuje posljedicama. Nakon što kao glava obitelji uklanja mačku-"neprijatelja", dječak će se zapitati je li uistinu trebao ubiti "crvenu beštiju" budući da ona ionako nije jela previše. Dječakova misao kojom priznaje krivnju i tako se kažnjava podudarna je s naumom djevojčice da više nikad ne spomene ni želju da bi voljela imati psa: "Das machte es ein bißchen leichter. Aber leicht war es trotzdem nicht, ein Kind zu sein und zu wissen, daß man eine ist, die aus Enttäuschung Vögel totmacht." (LC, 13)

Činom ubijanja mit o dobrom djetetu ustupa mjesto *mitu o zlo(često)m djetetu*, ali se ove dvije priče ipak ne mogu uvrstiti u skupinu priča, pripovjedaka ili romana u kojima djeca uistinu utjelovljuju zlo odnosno pisci imaju neprijateljski stav prema temi djetinjstva. Loši postupci ovih likova posljedica su zlog vremena, (krivo shvaćeni lanac uzroka i posljedica, a ne zlo samo po sebi) kojemu korespondira oblikovanje svijeta odraslih i okoline u crno-bijeloj tehnici (dobar djed - nepopustljiva majka; nacionalsocijalizam-Badnjak/Božić; dobra/zla majka; dobra/zločesta braća) opet kao simetrija mitu dobra i zla u djetetu.

Za kratku priču s temom djece znakovito je da se, kao u narodnoj bajci, pojavljuje u pravilu samo jedan ili nijedan roditelj, pa se i na taj način, gradeći lik djeteta-(polu)siročeta određena socijalna optužba izriče s nadom u postizanje što bolje (čitateljske/kritičke) recepcije. Na kraju priče (bajke) odrasli (za nagradu) tješe djecu-junake koji su simboličkim procesom inicijacije dozreli da budu primljeni u zajednicu odraslih. Kratke priče W. Schnurrea i Ch. Nöstlinger načinom oblikovanja zapleta i postojanjem povijesne pozadine dio su stvarnoga svijeta, a realističnost radnji doprinosi identifikaciji čitatelja s likovima, značajki važnoj za kratku priču.

Osjetljivo dijete

Kratka priča "Die Kirschen" ("Trešnje") Wolfganga Borcherta¹⁵ zasniva se na pogrešnom tumačenju situacije koja okružuje glavni lik. Iz

¹⁵ Wolfgang B o r c h e r t (1921-1947), rođeni Hamburžanin, mladost provodi kao (nevoljki) vojnik između bojišta i zatvora. Teško bolestan dočekuje kraj rata i postaje, malim ali značajnim književnim opusom, simbolom "književnosti ruševina" izgubljene

perspektive dječaka-promatrača, bez suvišnoga moraliziranja ili dubljega uživljanja u odnos otac-sin priča se koncentrirana na opis postupaka i ponašanja protagonistâ, na dojmljiv zapis fragmenta, običnoga svakodnevnog incidenta.

Preplašeno zveckanjem stakla bolesno dijete zaokupljeno je samo jednom mišlju: *on će mu pojesti rashlađene trešnje iz čaše koje je ona ostavila za njega na prozoru*. Djetetove oči zamagljene od vrućice "jasno" vide da otac jede voće namijenjeno njemu pa su mu stoga i ruke crvene od soka. Dok ga otac opominje da se smjesta vrati u postelju jer ima vrućicu, uzdrhtalo djetetovo srce u riječima prepoznaje samo prevaru.

Kad dijete iz očevih riječi napokon razabire da je on u padu razbio šalicu i pritom se posjekao, ono se srami i brani tipičnom dječjom reakcijom kao vidom krivnje i griznje savjesti: "Der Kranke schob sich an der Wand zurück zu seinem Bett. Als der Vater mit den Kirschen kam, hatte der den Kopf tief unter die Decke gesteckt." (K, 25)

U Borchertovu malom ali vrijednom književnom opusu našlo se samo nekoliko autobiografskih kratkih priča o djetinjstvu¹⁶ napisanih s izvanrednim smislom za detalj, humor i suosjećajnost s glavnim likovima.

U "Trešnjama" su, preko sumnjičenja i potpunoga srama, nepovjerenja i samopredbacivanja, orisani izvanredni osjećaji krivnje jednoga sina koji se vjerojatno čitavu svoju mladost predavao dugo tajećim objedama, a koje bi se jedva mogle podvesti pod opću shemu sinovljevog prkosa i predbacivanja, budući se baš ovaj otac rijetko suprotstavljao ispadima svoga djeteta, štoviše, konflikt je nastao upravo zbog manjka pružanja otpora.¹⁷ Svugdje gdje se u Borchertovu radu spominje otac susrećemo se s dirljivom bespomoćnošću i uočljivom nemoći za djelovanjem. Sve karakterizacije oca odlikuju se obzirom i promišljenošću, a u "Trešnjama" je ambivalencija između instinktivne krive procjene i svjesnoga obzira potpunoma jasna.¹⁸

---

generacije. Jedinom radio-dramom *Draußen vor der Tür* i kratkim pričama (npr. "Die Hundeblyume", "Das Brot", "Lesebuchgeschichten") pogada živac tadašnjega životnog osjećaja: euforiju i mračnu prognozu, nadu i očajanje, traumatska iskustva prošlosti i vesela obećanja u svijetlu budućnost.

¹⁶ Npr. kratke priče "Schischyphus", "Der Rahmbonbon", "Die Küchenuhr".

¹⁷ Usp. *Wolfgang Borchert*. In *Selbstzeugnissen und Bilddokumenten dargestellt von Peter R ü h m k o r f*. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt 1981, 13.

¹⁸ Usp. P. R ü h m k o r f, *nav. dj.*, 11.

U jednom trenutku sin u ocu vidi konkurenta¹⁹ koji će ga lišiti užitka, i premda pisac to suparništvo dočarava upotrebom osobne zamjenice koja pobuđuje stranost, odnos otac-sin nije dosegao granicu konflikta čemu pripomaže otac nježno ga oslovljavajući s "dječače". Naime, ne može se isključiti dojam da se stvarna zgoda odigrala nakon Borchertova povratka iz rata i u vrijeme kada je neizlječivo bolestan bio prikovan za krevet prepušten ljubavi i brizi roditelja za koje i odrastao sin uvijek ostaje dijete.

U kratkoj priči "Im Garten" ("U vrtu") najmlađa ovdje predstavljena autorica, Angela Krauß,²⁰ opisuje savršenu idilu popodnevnog odmora obitelji u vrtu koju iznenada remeti dolazak dječaka.

Pripovjedačica ih tipski označava kao "baku", "tetu", "tetka" i "bratića" i samo djetetu-došljaku daje ime, i to od milja, Sigg. Slici bistrog i od radosti podivljalog dječaka, čija su veselost i bučnost njegov obrambeni mehanizam, suprotstavljen je tihi prizor starijih s petogodišnjim bratićem/unukom koji s njima poslušno sjedi na ljuljački. Čudovišno je bakino ponašanje koja voli mirnoga i uljuđenoga unuka, a odbacuje "nemogućega" Siggija, zakinutoga samim time što nema majku, a oca, radnika u tvornici municije, rijetko viđa. Teta, najvjerojatnije majčina sestra i majka mirnoga djeteta, jedina u priči koja uvijek "misli", zabrinuta je za Siggija i njegov samotani život s ocem iz egoističnih razloga jer ih dijete ne bi smetalo kad bi dobilo novu majku: "Die Tante denkt: Wenn doch eine Frau mal Mutter würde. (...) Aber eine nach der anderen schmeißt den samt seinem Vater wieder raus, denkt die Tante." (G, 75)

Nezainteresiranosti i odbijanju porodice, grupe odraslih, da i sâm bude dio njihova uredenog svijeta Sigg se sveti i pobjeđuje²¹ na dječji

¹⁹ Manfred D u r z a k (*Die deutsche Kurzgeschichte der Gegenwart*. Autorenporträts. Werkstattgespräche. Interpretationen. Stuttgart. Philipp Reclam jun. 1983, 102) suparništvo oca i sina tumači i kao odraz društveno-povijesnog trenutka: "Die unspektakuläre, ganz auf Vorgänge und Verhältnisse konzentrierte Erzählweise macht dennoch hinter dem alltäglichen Einzelfall das zeitgenössische Klima deutlich, in dem der egoistische Drang des einzelnen tradierte menschliche Verhaltensweisen auch der Moral, überspielte und jeder zum Konkurrenten des anderen wurde, auch in der Familie."

²⁰ Angela K r a u ß rodila se 1950. u Chemnitzu, tada u Demokratskoj Republici Njemačkoj. Nakon završenih studija umjetničkoga oblikovanja i književnosti i rada u elektro-energetskim pogonima danas živi u Leipzigu kao slobodna umjetnica. Objavila je zbirke pripovjedača *Das Vergnügen* i *Glashaus* (1988).

²¹ Pravo dječakovo ime najvjerojatnije je Siegfried, ime germanskoga junaka, ujedno i simboličko u značenju (siegen = pobijediti; Frieden = mir). - Osobe u kratkoj priči stilizirane su kao tipovi ("on", "ona", "starac", "mladić", "dijete") čime joj podaruju simboličku transparentnost, i većinom bez imena. U 18 obradenih priča dječji likovi imaju (obična) imena u njihovih sedam (Jürgen; Grini; Jenö; Sigg; Michl/Kitti; Martin; Laertes), a

način, otkrivajući da je tetak krao mjed za ljuljačku i tako razotkrivajući odrasle kao skupinu samozadovoljno uljuljanu u svoje vrijednosti i obrasce ponašanja koje postupcima i lažima sama krši. Naoko neutralna pripovjedačica kratkim opisnim rečenicama riše poraznu sliku o neprijateljskom stavu obitelji prema osamljenom i zapuštenom djetetu koje kao da je iz *edenskoga vrta* izbačeno u zemaljski vrt, nemilosrdni svijet tehnike u kojemu čovječanstvu prijeti kataklizma, simbolizirana tvornicom municije. U ovoj studiji malograđanske idile grupa se okrutno i bezobzirno obračunava s djetetom-uljezom, a nju se "opominje" zbog zanemarenih obveza prema njemu. Ljuljačka postaje lomnom pred dječjom pronicljivošću i nevinošću demonstrirajući tako ispraznost i krhkost malograđanskoga društva. Autorica se u priči "U vrtu" vješto poigrala biblijskim značenjem riječi *vrt* (ali i *mrvicama* torte = *kruha*) ukazujući preko književne obrade lika djeteta da na kraju 20. stoljeća ljubav djetetu uskraćuje njegova najuža obitelj.

U priči "Die Nacht im Hotel" ("Noć u hotelu") Siegfrieda Lenza²² "poremećaj"²³ nastaje kada dječaku nitko ne odmahuje iz vlaka dok mu on

---

prosječna dob djece kreće se između 8 i 12 godina. Kao glavni likovi dječaci su dvaput više zastupljeniji od djevojčica.

²² Siegfried Lenz rođen je 1926. u Lycku, Istočna Pruska. U 2. svjetskom ratu doživljava kao marinac potapljanje broda. Kasnije dezertira, biva gonjen, dopijeva u englesko ratno zarobljeništvo. Nakon rata studira filozofiju, anglistiku i znanost o književnosti. Njegova trajna preokupacija jest obračun njega kao čovjeka, pojedinca i književnika s njemačkom prošlošću i dobom nacionalsocijalizma kao i sukob pojedinca s društvom (npr. *Brot und Spiele*, 1959, *Der Mann im Strom*, 1963, *Deutschstunde*, 1968, *Heimattmuseum*, 1978). O Lenzu, uz Bölla i Grassa, jednom od tri najznačajnija i najutjecajnija njemačka književnika poslije 1945., čija su djela u nas naišla na dobru recepciju, pisao je Ivan Pederin ("Kritika kapitalizma i nacionalsocijalizma u romanu Siegfrieda Lenza", *Revija*, Osijek 1989, 5/29, 406-420; "Slika demokracije, totalitarizma i kolonijalizma u kratkoj priči Siegfrieda Lenza", *Revija*, Osijek 1990, 4/30, 380-392).

²³ Od 1945. naovamo njemačka kratka priča demonstrira svu raskoš preuzetih ali i novo razvijenih oblika. Preuzima, po W. G. Mülleru, dva osnovna tipa američke short story: linearni oblik s poantom i naglašenom radnjom u tradiciji E. A. Poea i O. Henřija te oblik koji neposredno daje *isječak stvarnosti/života* (eng. *slice of life*; franc. *tranche de vie*) u tradiciji Sherwooda Andersona i E. Hemingwaya (W. G. Müller, "Kurzgeschichte" u: Dieter Borchmeyer/Viktor Žmegač (ur.), *Moderne Literatur in Grundbegriffen*. Frankfurt/Main. Athenäum 1987, 221). - Da bi što slikovitije i točnije okarakterizirao taj predstavljeni isječak života Klaus Doderer predložio je izraz "Schicksalsbruch" i "Lebensbruch" ("sudbinski lom", "životni lom"), ali ga je potom sâm zbog patetičnih asocijacija zamijenio pojmom "Störung" ("poremećaj"). Međutim, mnogim su teoretičarima i tumačima kratkih priča prvi izrazi više prirasli srcu pa ih u svojim radovima često rabe. (Usp. August Stahl "Kurzgeschichte" u: Diether Krwalski (ur.), *Handlexikon zur Literaturwissenschaft*. Reinbek bei Hamburg. Rowohlt 1978, Band 1, 239).

na putu u školu maše, a ono stoga postaje sve tužnije i osamljenije. Preko razgovora što se u mraku hotelske sobe zapodijeva između neznanca i brižnoga djetetovog oca, gospodina Schwamma, koji vlakom dolazi u grad, Lenz iz pozicije neutralnoga izvještača i iz sasvim običnoga isječka života gradi dramatičnu priču o životu i smrti. Svojom pretpostavkom da je Schwamm došao u grad da bi počinio samoubojstvo ili savjet ocu neka se samo dijete ubije ako mu je ugrožen život, nepoznati čovjek sa štakama odaje se kao razočarano i nesretno biće koje samo misli na smrt, jer od smrti žene pri porodu mrzi i sebe i djecu i čitav svijet. Prije kor upućen ocu da će svojim naumom prevariti sina ipak ublažuje već stvorenu čitateljevu predodžbu o njemu kao čovjekomrscu.

Posljednji odlomak obratom karakterističnim za kratku priču usrećuje svu trojicu zdvojnih i nesretnih protagonista: neutješnoga dječaka, očajnoga oca i neznanca koji mrzi cijeli svijet, a te je noći možda naumio okončati vlastiti život.

Premda je otac prespavao polazak vlaka te se utučen i neobavljena posla vraća popodne kući, dječak sija od sreće jer mu je jedan čovjek dugo, dugo mahao iz vlaka: "Ja, mit einem Stock. Und zuletzt hat er sein Taschentuch an den Stock gebunden und es so lange aus dem Fenster gehalten, bis ich es nicht mehr sehen konnte." (NH, 47)

Dječak, dotada uvjeren da ga je svijet odraslih odbacio, pojavljuje se aktivno u priči tek na kraju, kada kao član biva vraćen u zajednicu.

Poremećeni odnos između obitelji i škole znakovito je istaknut odigravanjem radnje tj. iskrsavanjem problema na putu od kuće do škole. Moderno tehnologizirano društvo, metaforički jureći, bezlični vlak,²⁴ ugrozilo je svojom utrkom za materijalnim dobrima i blagostanjem ionako nedostatnu komunikaciju između djece i odraslih. I odgajatelji, druga važna spona u pripremi djeteta za nemilosrdni svijet odraslih, također zakazuju jer su dio sustava kojima je vrijeme novac.

Zato jedino odrasli neznanac, gubitnik koji nikada neće postati pravim putnikom vlaka, može spasiti dijete od samoće (i možebitne smrti) jer mu mašući iz vlaka, radnjom koja simbolikom podsjeća na "sudbinski susret" starca i dječaka Jürgena u Borchertovoj priči "Noću štakori ipak spavaju" ulijeva nadu da je razumijevanje među ljudima još moguće: ruke *neznanaca* koje djeci daruju kuniće ili im mašu, ruke Böllova mirnog starca

²⁴ Usp. s pripovijetkom Friedricha Dürrenmatta "Der Tunnel".

koji plete metlu ("Mi smetlari") mogle bi biti (novozavjetne) ruke milosti i ljubavi.²⁵

Ja-pripovjedaču, piscu po zanimanju, upada u oči osmogodišnji dječak koji sâm luta pješćanim plažama sjevera: "Der Junge war mager wie ein neugeborenes Kalb. Seine hellblau ausgeschossene Turnhose hatte ein ziemliches Loch auf dem linken Bein. Das Flachshaar klebte naß am Kopf." (Z, 58)

Tjeskoba partnera iz priče "Noću štakori ipak spavaju" nazire se i u priči "Der Zuckerfresser" ("Proždrljivko šećera") Jensa Rehna,²⁶ ali se uloge odraslog muškarca i dječaka zamjenjuju. Jer, dječak bez sustezanja ispituje starijeg, ali sâm izbjegava odgovoriti na piščeva pitanja. On iskorištava dobronamjernost novoga prijatelja, naručuje porciju za porcijom kandiranog šećera, halapljivo ga guta, ali posljednju porciju za nekoga čuva.

U tamnoj noći bez mjeseca dječak vodi "dobrotvora" do bunkera u ruševinama:

"Das ist Teetje", sagte er. "Friß!" (...)

Der Junge nahm die Möwe auf den Schoß und streichelte sie. Das Tier hielt den Schnabel halb geöffnet und fliepte zart. (...) Die Möwe fraß den Zucker, und der Junge streichelte sie. (Z, 62f)

Pripovjedač po prvi put vidi dječaka nasmiješenog dok on izmoljenim šećerom hrani ranjenoga galeba, a simboliku prisnosti između djeteta i ranjene životinje, dvaju napuštenih stvorova, potencira ženski rod za galeba u njemačkom jeziku (*die Möwe*) kao nadomjestka za majku, ljubav, toplinu. Dječak preuzima ulogu njegovatelja i hranitelja, a ležaj koji je načinio za pticu postaje mjestom topline i pomaganja i vrlo znakovit kontrast ruševinama u pozadini.

²⁵ Usp. Drugu poslanicu Timoteju 1,6): *Zato ti pripominjem da raspiriš Božju milost koja je u tebi polaganjem ruku.* - O rukama koje daruju, miluju, domahuju, njeguju, polažu se jedna na drugu, (u religioznom smislu "rukopolaganje"), a ne samo udaraju, ubijaju, izvršavaju zapovijedi, čitavu je poetiku svojim djelom razvio Heinrich Böll koji inspiraciju pronalazi u Novom zavjetu i u njoj teologiju nježnosti. Usp. Heinrich Böll/Christian Linder, "Drei Tage im März". U: Heinrich Böll, *Interviews 1 (1961-1978)*, hrsg. v. Bernd Balzer. Köln, Büchergilde Gutenberg 1980, Band 10, 393.

²⁶ Jens R e h n, zapravo Otto Jens Luther, rodio se 1918. u Flensburgu, a odrastao u Berlinu. U 2. svjetskom ratu kao mornarički časnik i komandant podmornice dospijeva u zarobljeništvo. Nakon rata studira filozofiju, anglistiku i glazbu. Naslovna priča prve zbirke kratke proze *Der Zuckerfresser* (1961) pojavila se i u sljedeće dvije (*Das einfache Leben oder der schnelle Tod*, 1966; *Nach Jan Mayen und andere Geschichten*, 1981). Česta tema njegova rada suprotnost je između prirode i duha, tj. prirode i civilizacije. Jens Rehn umro je 1983. u Berlinu.

Roditelji se u priči ne spominju, a dječak ne želi reći je li u tom mjestu sâm ili je možda i siročić. Jens Rehn u ovoj priči, u Rousseauovskom i ekološkom duhu, problematizira i kritizira odnos čovjeka prema prirodi i civilizaciji, čovjekovo prirodno i "izopačeno" stanje. "Njegovo" dijete živi s prirodom u potpunom skladu. Ono je dobro, jer je izvorna čovjekova dobrota u prirodnom stanju pa se, prema tome, dijete i brine za ranjenu životinju. Naglašeni odnos prema prirodi i bolesnoj životinji spašava ga od usamljenosti i izoliranosti od ostatka svijeta. Razočaran civiliziranim društvom, čiji su "dosezi" bunker i ruševine dijete će se nakon uginuća ptice ponovno vratiti u okrilje prirode jer je i njenu smrt prouzročila nemarnost moderne tehnologije (perje galeba zaljepljeno katranom).

Dječak Jürgen izoliran je od ostatka svijeta do susreta s neznancem koji ga darivanjem *kunića* ponovno uvodi u život; svijet djevojčice se ruši kada ne dobiva željenoga *psa*, a nakon što ubija papigu kažnjava sebe tako što više nikad neće ni poželjeti imati psa. U ovoj priči dječaka ne brinu društvene konvencije kada prosi kandirani šećer za ranjenoga galeba,²⁷ a nakon što on uginu, on će se opet izolirati od ljudi koji su mu zbog svoga ponašanja i prije bili strani:

"Ja - der! Am Dienstag war er hier und ging sofort wieder. Er sagte, 'Teetje ist tot, un ich eß kein Zucker mehr.' Wissen Sie, wer Teetje ist?" (Z, 63; podvukla S. K.)

Neovisno o tome s kakvom se književnom istančanošću kratka priča pripovijeda, u njenom središtu načelno je priča, tj. situacija s radnjom, *plot*. Njihovi autori nisu monološki pisci, već pripovjedači priča kojima je cilj književna komunikacija,²⁸ a nju se u poslijeratnoj njemačkoj kratkoj priči s temom djeteta postiže i čestim motivom samotnoga djeteta s jednim

²⁷ U korpusu 18 obradenih kratkih priča (6 u I. dijelu, 12 u drugom) čest je motiv životinje kao djetetova prijatelja, čime ovaj prozni oblik podražava omiljene rekvizite europske narodne bajke u kojima je životinja čest pomagač junacima u nevolji. U kratkoj priči (rijetka) igra sa životinjom i životinje imaju posebnu važnost u životu djece jer reflektiraju složen odnos prema njima i određuju često nezavidno mjesto potonjih u društvu. Ono što su propustili odrasli (otac/majka/učitelj) time što djetetu nisu pružili toplinu i sigurno utočište, djetetu daju životinje (većinom kao darovi) koje realno i simbolički ispunjuju prazninu, učeći ga brizi za još nezaštićenija stvorenja. Npr. "Noću štakori ipak spavaju (štakori; kunići); "Crvena mačka" (mačka); "Jenö je bio moj prijatelj" (zamorci); "Lijevo pod božićnim drvom" (pas, papagaj); "Proždrljivko šećera" (galeb); "Ich Sperber"/ "Ja kobac" (kobac); "Warum ich mich in eine Nachtigall verwandelt habe"/ "Zašto sam se pretvorio u slavuja" (kornjače).

²⁸ Usp. Manfred Durzak, *Erzählte Zeit. 50 deutsche Kurzgeschichten der Gegenwart*. Stuttgart, Philipp Reclam jun. 1984, 16.

prisutnim roditeljom²⁹ i jednako bajkovitim motivom pomoći neznanca djetetu u nevolji³⁰ što ovaj korpus priča zorno pokazuje i dokazuje.

U priči "Ja kobac" Gabriela Wohmann³¹ za glavnoga junaka odabire maloga, nježnoga dječaka iz zadnje klupe koji umišlja da je kobac, a dijete se tako predstavlja i novoj učiteljici.

Djetetovu "neobičnost" autorica realizira kroz njegov monolog sa samim sobom, a u kojem se ono, sasvim izolirano od vanjskoga svijeta buke, smijeha i poruge razreda, domišlja kako će iz skrovišta na obližnjem stablu domamiti što bliže obožavanu pticu grabljivicu, a potom je i hraniti: "Der Sperber wird den Tisch gedeckt finden. (...) Und ich brauche tote Kleinvögel. Wie kriegt man tote Kleinvögel?" fragt das Kind." (S, 78f)

U poremećenom odnosu između svijeta okoline i vlastitoga svijeta dijete samo donekle u jednom dijelu zajednice pronalazi utočište i razumijevanje. Iako majka prihvaća njegov odijeljeni svijet s pticama kao jedinim partnerima jer mu želi pomoći, i premda obje žene, i ona i učiteljica, pokušavaju naći put do djetetova srca i svijesti, nijedan pristup nije primjeren.

Nudeći neadekvatnu pomoć, što čini i majka tepajući djetetu da je njena ptičica, odrasli djeluju razarajuće i zbunjujuće na dječakovu svijest budući da ga i dalje uljuljuku u uvjerenje da je ptica. Ironički, razlika između njega, "nenormalnog" i njih, "normalnih", samo je u vrsti i veličini ptice. Time što mu sugeriraju da je ptičica, sitno i nježno biće, oni mu zadaju najveći udarac jer je on i pobjegao u svijet mašte (i ludila) zato što ga je okolina ismijavala i konačno odbacila zbog neuglednosti. U identifikaciji s velikom pticom dijete se vidi kao moćno biće koje ne treba ničiju zaštitu. Ono bi tada moglo ubijati male ptice, možda svoje vršnjake. Pomisao na ubijanje (malih ptica i miševa kao hrane za obožavanoga kopca) ovaj dječji lik svrstava samo djelomice u mit o zlom djetetu jer uzrok njegovoj "zloći" jest zajednica. Dječak-kobac postaje samotnjakom,

²⁹ Npr. "Jenő je bio moj prijatelj", "Lijevo pod božičnim drvom", "Crvena mačka", "U vrtu", "Noću štakori ipak spavaju", "Ja kobac", "Zašto sam se pretvorio u slavu", "Kakva gužva", "Lohengrinova smrt. U "Prozdrljivku šećera" dijete je bez oba roditelja.

³⁰ Npr. "Noću štakori ipak spavaju", "Noć u hotelu", "Prozdrljivko šećera".

³¹ Gabriele Wohmann rođena je 1932. u Darmstadtu. Studirala je germanistiku, romanistiku, glazbu i filozofiju. Nakon prve pripovijetke (*Ein unwiderstehlicher Mann*, 1957) slijedili su romani (npr. *Ausflug mit der Mutter*, 1976; *Der Flötenton*, 1987), pripovijetke (*Die Büttows*, 1967), zbirke pjesama itd. Jedna od najčitanijih suvremenih njemačkih autorica koncentrirala se u svom radu na prikaz kriza u odnosima i životu ljudi. Opisujući osobnu sferu ljudskog življenja G. Wohmann nastoji razotkriti funkcioniranje mehanizama i represija i provocirati individualne probleme.

odbačnikom, na što ga svojim ruganjem i ismijavanjem primoravaju vršnjaci, dok odrasli, nudeći samo privid rješenja, bivaju odbijeni.

Autoričina socijalna kritika, tako česta u njenu djelu, upravljena je ka školskom sustavu koje je svu nemoć pokazalo u odnosima komunikacije dak(razred)-dak i učitelj(ica)-dak. Škola je za dijete postala mjestom izloženosti i uskraćivanja utočišta.

Zanimljiva je usporedba dvaju parova odraslih (dvije žene; dva muškarca) u ovoj i u priči "Noć u hotelu": "dječaku nježnom poput mimoze" odrasli uspješno pomažu da prebrodi konfliktnu situaciju, dok dječak-kobac ostaje zarobljen u mreži zamišljenog svijeta bez ostvarenja uspješnog partnerstva s odraslima, neuspjeh koji je i simptomatičan i figurativan jer se radi o ženama. Susret dviju žena u ovoj priči samo konstatira zatečeno stanje i nemoć, ali je daleko važnije pitanje o kakvom je društvu riječ u kojem ni majka ni učiteljica ne mogu pomoći bolesnom djetetu. Obje kratke priče funkcioniraju kao osuda suvremenoga otuđenog svijeta koje uništava nečiju individualnost ukoliko se jedinka ne prilagodi njegovim stalno novim obrascima ponašanja, mišljenja, odijevanja, izgleda i sl.

Aktualnom i "modernom", od mnogih autora zaobilaženom, doimlje se tema kratke priče "Eine mächtige Liebe" ("Moćna ljubav") Christine Nöstlinger:³² život djece nakon razvoda roditelja. Popularna dječja autorica usredotočena je na opis svijeta dvoje vršnjaka, dječaka Michla i djevojčice Kitti, koji grade "šator u prašumi" i oponašajući odrasle počinju otkrivati putove vlastite slobode. Razvod je i u pučkoškolskim udžbenicima kao i u kratkim pričama tabu-tema. Piscima je daleko privlačnija slika napuštena djeteta ili polusiročeta nego problematiziranje složenih odnosa djeca-roditelji. Nöstlinger rješava pitanje razvoda na način 80-ih i 90-ih godina budući da su se Kittini roditelji "prijateljski" razveli. Ljubav Kittine majke i mogućega očuha Otta ima protutežu u prijateljstvu Michla i Kitti pa majka zna reći Ottu: "Weißt du, die Kitti und der Michl lieben sich nämlich mächtig." (ML, 118)

Međutim, simetrija idiličnih odnosa puca kada stariji par odlučuje o budućnosti ne obazirući se na mlađi "par".

Bijeg djece postaje opravdana pobuna protiv dotada tolerantnih roditelja. Sve dok interesi odraslih nisu ugroženi, oni su nesebični i slobodnih svjetonazora, što mlađi naraštaj, imitirajući ih, prihvaća. Razvod roditelja i novi partneri nisu sporni sve dok ne postanu uzročnikom remećenja prava na jedino, *vlastito*, shvaćanje slobode, prava i

³² Vidjeti bilješku 13.

odgovornosti. Egoizam odraslih i njihovo poimanje slobode sužavaju i guše slobodu i mišljenje mlađih. Otpor i pobuna djece nužni su jer se samo na taj način prostori komunikacije i razumijevanja između djece i odraslih /roditelja mogu obogaćivati, bez obzira na nadmoć starijih u odlučivanju. Majka je zaprepaštena kad joj dijete, na zajedničkom odlasku u drugi grad, kaže da je ne voli, a vječna igra (ucjene s) ljubavi nastavlja se: "[Kitti] spürte seit vielen Tagen zum erstenmal wieder so etwas fhnlisches wie ein Gefühl der Freude."(ML, 121)

Pripovjedačica vrlo jednostavnim, dječjim, jezikom, kao da govori iz perspektive dječjih likova, pripovijeda o događajima u dječjem *šatoru u prašumi*, a priču završava izrazom "osjećaj radosti". Djeca u "šatoru" doimlju se napuštena i ostavljena i koliko god se njihovo osamostaljivanje može tumačiti kao proces dozrijevanja, njima su u toj dobi iznad svega potrebni razumijevanje i blizina roditeljske ljubavi. "Prašuma" je očita asocijacija na mnoštvo raznolikih interesa kojima vlada zakon jačega, odraslih, dok partnerstvo njih i djece ostavlja dojam gorčine i prevare.

Između sna i jave - fantastična preobrazba

Neobičnu priču "Verwundbare Kindheit" ("Ranjivo djetinjstvo") o dječaku Martinu kojega noću more zbiljski strahovi u roditeljskoj kući (očevo pijanstvo i agresivnost oca prema majci, strah od majčina plača), a iznad svega prizor Kristova raspeća, švicarski pripovjedač Max Bolliger³³ stavlja u religiozni kontekst.

Realizirana kao pripovijedanje u trećem licu priča se doimlje kao naknadno zapisana ispovijed djeteta starijem čovjeku-pripovjedaču čiji je zadatak da za problemsku situaciju pronade prihvatljivo rješenje i tumačenje. Iako je glavna radnja smještena u domu dječakovih dobrih starih tetaka, ona se odigrava noću dok on leži u mraku velike sobe i zuri u sliku Isusove krunidbe trnovom krunom: "Er[Martin] ist gebannt von dem Gesicht, das sein Kind-Sein angreift. Manchmal möchte er schreien vor Angst." (VK, 70)

Narator uspoređuje dječakov užas i bol s Isusovom mukom i tumači ih novozavjetnim Isusovim žrtvovanjem za čitavo čovječanstvo. Nijednoga zemaljskog straha dijete se neće moći riješiti dok se za njega ne bude

³³ Max Bolliger rodio se 1929. godine u švicarskom kantonu Glarus. Autor je radio-drama, zbirki pripovjedaka (*Verwundbare Kindheit*, 1957; *Der brennende Bruder*, 1960) i lirike. Radio je kao pedagog s retardiranom djecom (slaboumnom, gluhoonijemom, sljepom i tjelesno oštećenom) u Adliswilu u kantonu Zürich.

žrtvovao Isus Krist, zaštitnik djeteta.³⁴ Na Veliki petak i dijete i Isus su na kušnji, ali nakon svoje žrtve Isus će preuzeti na sebe strah i patnje čitavog svijeta pa će i Martin od Uskrsa opet moći *biti dijete*. Put djetinjstva maloga Isusa, proganjanog i izloženog mnogim kušnjama, sličan je Martinovu djetinjstvu straha.

Max Bolliger, koji je kao pedagog radio s vrlo retardiranom djecom, u ovoj simboličkoj priči spaja empiriju i vlastito pjesničko nadahnuće, ali njome ne ulijeva samo nadu roditeljima čija su djeca teško oboljela već i pokušava razjasniti strahove svakoga djeteta koje svijet upija u slikama, ali budući da mu ih (slike svijeta, svijet slika) nitko (=odrasli) ne zna primjereno objasniti, one za njega postaju neprevladanim traumatskim iskustvom.

O djeci u rastu koja još ne shvaćaju granice sna i jave, djetinjstva i odrasloga doba, poetski progovara Ilse Aichinger³⁵ u poduljoj kratkoj priči "Engel in der Nacht" ("Anđeli u noći"). Djevojčice, koje žive same s ocem, vjeruju da s primicanjem Božića doljeću i anđeli šuštavih krila, a čarolijom njihova viđenja nagraduju se samo oni koji probdiju noć uz prozorsko okno očekujući ih. Starija sestra iz noći u noć bdije uz prozor, a mladu, ja-pripovjedačicu, san uvijek prevari premda ga se plaši: "Ich hatte schon lange begonnen, den Schlaf wie den Tod zu fürchten. Was ist denn Sterben anderes, als die Engel zu versäumen?" (EN, 64)³⁶

³⁴ Usp.: "Tko je najveći u kraljevstvu?" Nato Isus pozva k sebi malo dijete, postavi ga pred njih te reče: "Zaista, kažem vam, ako ponovo ne postanete kao mala djeca, sigurno nećete ući u kraljevstvo nebesko." (Matej, 18, 1-4); "A tko na grijeh navede jednoga od ovih malenih što u me vjeruju, bolje bi mu bilo da mu objese o vrat mlinski kamen što ga okreće magare i da ga utope u dna mora." (Matej, 18, 6)

³⁵ Ilse A i c h i n g e r rođena je 1921. godine (sa sestrom blizankom) u Beču kao kći liječnice Židovke i oca učitelja. Djetinjstvo je provela u Linzu, a nakon rastave roditelja zajedno s majkom i majčinih rođacima bila je izvrgnuta nacističkim progonima. Njen autobiografski roman *Die größere Hoffnung* (1948), priča o djevojčici Ellen smještena između sna i jave, mašte i užasne stvarnosti, broji se u najpotresnija književno-pjesnička djela poratne njemačke i austrijske književnosti. Autorica je mnogih radio-drama, pripovjedača (npr. *Kleist, Moos und Fasane*), pjesama. Razvila je poetologiju šutnje kojom na svoj osobit, lirski, način progovara o mnogim gorućim temama vremena, ali i temama svoje duše, uvijek nanovo igrajući se jezikom, njegovim mogućnostima, dosezima, nedorečenostima, istodobno i skeptična prema njemu i njegovoj značenjskoj izražajnosti.

³⁶ Priča je protkana (auto)biografskim elementima na što upućuju ne samo protagonistice, dvije sestre, već i ova reminiscencija na autoričino djetinjstvo, vrlo slična citiranom odlomku iz priče: "Es ist seltsam, ich habe es schon als Kind als Zumutung empfunden, daß man atmen muß. Ich wollte nie einschlafen, weil ich dachte, ich sterbe in der Nacht, ich wach nicht mehr auf. Aber ich wollte gar nicht atmen, das hat mich gestört." (Hilde Schmöler, *Frau sein & schreiben*. Österreichische Schriftstellerinnen definieren sich

Majčine prezrive riječi kako nije znala da ona još vjeruje u dolazak božićnih anđela za nju su šok jer na pragu ulaska u svijet odraslih shvaća da su je stariji prevarili, a ona ne želi živjeti u svijetu bez anđela: "Sie hatten mich lächerlich gemacht, sie hatten mich verächtlich gemacht (...). Sie hätten mich warnen sollen, (...) aber jetzt war es zu spät. (...) ich war für Stunden allein auf der Welt gewesen (...), besser keine Welt als eine ohne Engel!" (EN, 65)

Stalna prekoračenja granice između sna i jave, života i smrti, bivanja i ne-bivanja postaju nezamjetljiva i kao sama po sebi razumljiva. Vrsna pripovjedačica Aichinger tkâ lirsku prozu o božićnim anđelima noći i dvjema sestrama kojima nitko nije navijestio da je došao kraj djetinjstvu i dobu anđela. Stavljanjem radnje u noćno božićno-sniježno vrijeme autorica umata priču u veo tajanstvenosti i iščekivanja, podaruje joj karakter nestvarnoga. U židovsko-kršćanskoj predaji, ali i u vjerovanjima drugih naroda anđeli se često prikazuju kao djeca jer su znak nevinosti i čistoće (usp. "Pazite da ne prezrete ni jednoga od ovih malenih, jer anđeli njihovi, kažem vam, na nebesima neprestano gledaju lice Oca moga nebeskog."- Matej, 18, 10), a u ovoj nadrealistički koncipiranoj priči identifikacija djece s anđelima potpuna je i na realnoj i na simboličkoj ravni (dijete=nevinost =anđeo=budnost= Božić =snijeg=čistoća) pa stoga priča o odrastanju dviju djevojčica u slobodnom i neprijetvornom svijetu mašte mora završiti drastično, samoubojstvom djeteta: "Sie bleibt still wie alle, die nicht schlafen, wenn man sie weckt, wie nur die bleiben, die nicht hier sind. Und sie ist still geblieben, als wir sie im Hof fanden und aus dem Schnee hoben, der sie schon bedeckt hatte." (EN, 69) Ono je nadstvarnost identificiralo sa stvarnošću (odrasli=noć=smrt=spavanje=san) jer su odrasli zakazali kao odgajatelji i prijatelji djece.

"Ich habe mich aus Überzeugung in eine Nachtigall verwandelt." (WN, 271) Ovom čudnom samo u bajci ili snu zamislivom izjavom započinje kratka priča Wolfganga Hildesheimera³⁷ "Zašto sam se pretvorio

selbst. "Ilse Aichinger". Wien, ÖBV 1982, 39). O motivu noći/straha/smrti vidjeti bilješku pod 44. - Druga poznata austrijska književnica Ingeborg Bachmann autorica je sličnog lirsko-proznog bisera o vlastitom djetinjstvu u pripovijetki "Jugend in einer österreichischen Stadt".

³⁷ Wolfgang Hildesheimer rodio se 1916. u Hamburgu, a 1933. emigrirao je s roditeljima u Englesku, odatle u Palestinu. 1952. izlazi mu prva knjiga satiričke kratke proze *Lieblose Legenden* koja tematizira odgoj i kulturu prošlih godina. Sve do sedamdesetih godina središnje mjesto među likovima zauzima gubitnik koji se povlači u sebe jer je realnost za njega preokrutna i nerazumljiva. 1983. proglašava svjesni prekid s književnošću,

u slavu" koju dražesno počinje pripovijedati dječak Laertes podarujući svojoj ispovijesti o vlastitoj preobrazbi ozbiljnost starca-mudraca jer ono što slijedi metaforički je ispričan čovječji život.

Kao uzgred *dječak* spominje očevu nezainteresiranost njegovim novim hobijem, magičnom kutijom koja će mu pomoći da izuči zanat čarobnjaka. Sa žalošću i neodobravanjem *mladić* prati školovanje svojih vršnjaka budući da u skoro svakom uobičajenom zanimanju ustanovljava više mana nego vrlina i stoga zaključuje da su nemoralni (činovnik, časnik). Ni liječnički poziv nije iznimka: "(...) denn es mochte sich bei dem Geretteten um einen ausgemachten Schurken handeln, dessen Ableben von Hunderten von unterdrückten Kreaturen sehlichst herbeigewünscht wurde." (WN, 272; kurziv S.K.) Problemizirajući vječnu temu pravednosti i prava, morala i zakona, dobra i zla, ovaj citat gotovo sasvim neprimjetno navodi razlog mladićeve želje da život provede ne radeći i ne razmišljajući ni o čemu jer tako ne bi morao biti dio društva koji će počinuti ista loše ili nečovječno. Jer, nitkov čiju smrt priželjkuju stotine poniženih stvorenja jest tiranin koji od podanika zahtijeva poslušnost i djelovanje po svojoj mjeri, a ukida njihove slobode i prava.

Priča poput minijaturnog razvojnog romana - skoro neprimjetnim natuknicama - prati glavnoga junaka od dobi petogodišnjaka preko mladićstva do vremena kad su njegovi vršnjaci uspješni ali nezadovoljni sredovječni ljudi. Moderna bajka u kojoj se "junaku" na kraju ispunja želja da više ne bude čovjek parabola je o vječnom čovječjem otporu protiv uniformnosti mišljenja i ponašanja u totalitarnom društvu, zbog čega se *pojedinač* radije odlučuje za tišinu i samoću, slobodu visoko iznad tla po kojem pužu dugovječne i gnječenju izložene kornjače, *ljudi kao masa*: "Ich freute mich des Alleinseins (...) [ich]beobachtete die Vögel über mir und die Schildkröten unter mir." (WN, 273)

Ptica slavuj, simbol nesputanoga leta i prekrasnoga pjeva, suprotnost je čovjeku zarobljenom uz zemlju i njenu nesretnu stvarnost. "Zašto" iz naslova priče Laertov je i Hildesheimerov *izbor* protiv života u zbilji kao nezadovoljna i razočarana čovjeka a *za* slobodu maštanja i čarolija, za bijeg iz takve stvarnosti. I roditelji žele izbjeći zbilji, otac, baveći se zoologijom, a mati glumom. Ova naoko blaga fantastično-nadrealistička priča žestoka je socijalno-politička osuda države i samo je uvjetno riječ o samo kratkoj priči s temom djece. Dajući svome junaku šekspirijansko ime, Laertes,

---

tj. s proizvodnjom primarne literature uvjeren da se suvremeno doba ne može literarno prikazati. W. Hildesheimer umro je 1991. u Poschivau, u švicarskom kantonu Graubünden.

Hildesheimer, čije su djetinjstvo i mladićstvo odredili strah, poruga, progon i izgon, uvjeren je u nemogućnost sretnoga života u suvremenom svijetu u kojem su svi prisiljeni glumiti i lagati (pisati = glumiti = izmišljati/lagati). Kada se *pravi* čovjek ne kaje što više nije u čovječjem obličju, dakle, odbija biti čudovište (usp. riječi Prima Levija: "Uvijek će biti pokvarenih svinja. Čudovišta su oni koji stoje i gledaju.") što samo gleda i tako postaje dio razularene gomile, to se takav autorov/pripovjedačev stav i odluka čitaju s užasom i strepnjom: "Im September vorigen Jahres begab ich mich in mein Schlafzimmer, öffnete das Fenster weit, verzauberte mich und flog davon. *Ich habe es nicht bereut.*" (WN, 275; kurziv S.K.)

Potka kratke priče "Das dicke Kind" ("Debelo dijete") njemačke književnice Marie Luise Kaschnitz³⁸ susret je dvoje ljudi različite dobi (tj. iste osobe ali u različitoj starosnoj dobi) u kojoj mlađa osoba u uloji realnoga lika (samo sličnoga pravom) svojim pojavljivanjem provocira izranjanje duboko potisnute stvarnosti iz života starije, odrasle osobe prema kojoj potonja ima neprijateljski stav.

Dolazak debele djevojčice u radnu sobu pripovjedačice onaj je sudbonosni trenutak, početak "poremećaja", koji će prisiliti ženu da nakon mnogo godina ponovno proživi traumu iz vlastita djetinjstva i s njom se pokuša konačno obračunati. Iskustvo debele i nevoljene djevojčice koju nitko ne prihvaća, dok sva ljubav pripada vitkoj i nadarenoj sestri, za nju je toliko porazno i ponižava-juće da u mučnom procesu oslobađanja sebi (realnost) tj. djetetu (fikcija) želi smrt.

Ja-pripovjedačica opisuje sebe³⁹ kao odraslu osobu odbojnije i neprijateljskije od samoga mrskog djeteta, ali zato lik djeteta dobiva posebne funkcije. Söntgerath u djetetu više ne vidi lik koji budi ugodne osjećaje i potrebu da za njega skrbimo ili mu pomazemo, lik je nešto više: "(...) ein im stärksten Maße eigenständiges und in sich bedeutungsvolles

³⁸ Marie Luise Kaschnitz rodila se 1901. u Karlsruheu kao Marie Luise Freiin von Holzing-Berstein. Autorica je zbirki pripovjedaka (*Das Haus der Kindheit*, 1956; *Lange Schatten*, 1960; *Ferngespräche*, 1966), dnevnčkih zapisa i zbirki pjesama (*Dein Schweigen - meine Stimme*, 1962). "Debelo dijete" najpoznatija je pripovijetka iz istoimene zbirke (1951) koju je autorica vrlo cijenila. To je jedina kratka priča iz poslijeratnoga razdoblja koju je Kaschnitz uvrstila u kasniju zbirku *Lange Schatten*. Nije se nikad opširno izjašnjavala o kratkoj priči te za razliku od drugih autora nije razvila vlastitu teoriju. U podnaslovu je konzekventno rabila širu oznaku "pripovijetka" (Erzählung). M. L. Kaschnitz umrla je u Rimu 1974. godine.

³⁹ Navodimo riječi autorice iz razgovoru s Horstom Bienekom, *Werkstattgespräche mit Schriftstellern*, München, Hanser 1962, 42: "Ich halte die Geschichte 'Das dicke Kind' für meine stärkste Erzählung, weil sie am kühnsten und am grausamsten ist. So grausam zu sein, konnte mir nur gelingen, weil das Objekt dieser Grausamkeit ich selbst war."

Wesen, das als literarische Figur Funktionen übernimmt, die früher besonderen mythischen Infigurierungen überlassen waren - Dämonen, Engeln, Schatten, Geistern aller Art."⁴⁰

U ovoj priči Kaschnitz razvija novi oblik životnoga neprijateljstva, a generacije koje se mrze ne biraju sredstva da unište rivala. Pripovjedačica istodobno prema djetetu osjeća i odbojnost, ali i opčinjenost tako da ga slijedi do zaleđenoga jezera i od toga trenutka priča, premda pripovijedana izvanrednim realističkim stilom, uranja u sloj irealnoga svijeta preko sna, mašte, unutarnje stvarnosti. Ona se iz njoj bliske okoline (= topla soba) upućuje na otvoreno (= zimski neprijateljski krajolik: mračna večer,⁴¹ crne šume, "stenjanje i jecanje" jezera, sablasno pucketanje leda, savršeni mir).

Još moćna i snažna slika prezrene djevojčice djeluje na svijest zrele žene neprijateljski kao nikad završeno doba djetinjstva. Odrasla osoba bori se sama sa sobom, hini ravnodušnost i nemilost, ali i odaje priznanje djetetu (sebi) koje je spašavajući sebe iz ledene jezerske vode oslobodilo i svoje odraslo *ja*: "Und das war ein langer Kampf, ein schreckliches Ringen um Befreiung und Verwandlung, wie das Aufbrechen einer Schale oder eines Gespinstes, dem ich da zusah (...)" (DK, 137)

"Poremećaj", signaliziran dolaskom debeloga djeteta, kuliminira u trenutku kad pripovjedačica u djevojčici "prepoznaje" samu sebe. U pretposljednem odlomku priče "Debelo dijete" čuje se "udarac bubnja",⁴² događa se nešto nakon čega više ništa nije kao prije:"(...) und jetzt hätte ich dem Kind wohl helfen mögen, aber ich wußte, ich brauchte ihm nicht mehr zu helfen - ich hatte es erkannt..." (DK, 137)

⁴⁰ Alfred S ö n t g e r a t h, *nav. dj.*, 111. - Lik djeteta autorica-pripovjedačica crta tako odbojno (debelo, nespretno, gusjenica koja halapljivo jede, vodnjikave oči, zavidno) nastojeći kod čitatelja stvoriti antipatiju prema njemu. Međutim, dijete bi se samo po fizičkom izgledu moglo uvrstiti pod mit zlog djeteta, dok, naprotiv, lik pripovjedačice utjelovljuje psihičku, pravu zloću.

⁴¹ Noćna atmosfera najjezovitije je prikazana baš u "Debelom djetetu", a autorima kratke priče noć je omiljeno vrijeme odigravanja radnje. I ovim se stilskim elementom na neizravan način upozorava na ugroženost djeteta u suvremenom svijetu (npr. kratke priče "Noću štakori ipak spavaju", "Noć u hotelu", "Proždrljivko šećera", "Lohengrinova smrt", "Ranjivo djetinjstvo", "Anđeli u noći"), ali i na činjenicu da se noći djeca vrlo plaše (usp. npr. odlomak iz proze M. L. Kaschnitz, *Das Haus der Kindheit*, Hamburg, Claassen 1986, 57: "Wieder Nacht, ein anderes (...) Kinderzimmer, (...) Atemzüge meiner Geschwister, ich allein noch wach, eine Uhr tickt und schlägt, tickt und schlägt, und mit jeder Viertelstunde bin ich weiter fortgerissen in eine mitternächtliche Ferne, von der ich weiß, daß sie für Kinder voll der entsetzlichsten Gefahren ist.").

⁴² Vidjeti rad pod bilješkom 7 (str. 281 i bilješku 75).

Iz neprijateljstva između dviju strana, djeteta i odrasle žene, nastaje jedna stran(k)a, a otrežnjenje kroz vraćanje u stvarnost demonstrira se u posljednjem odlomku priče kao mučno priznanje i vlastito oslobođenje od neugodnih uspomena iz djetinjstva: "Und daß ich dann die Papiere auf meinem Schreibtisch durcheinandergewühlt fand und irgendwo dazwischen ein altes Bändchen, das mich selbst darstellte, in einem weißen Wollkleid mit Stehkragen, mit hellen, wäßrigen Augen und sehr dick." (DK, 137).⁴³

Tek nakon neuspjela pokušaja (fiktivnog) ubijanja same sebe kao nevoljena djeteta, ali uništenja predodžbe odraslih o sebi, starija žena može preboljeti traumatično iskustvo iz djetinjstva i neopterećena uživati u dobu zrelosti.

Zaključak

U drugom dijelu rada "Slika djeteta u njemačkoj kratkoj priči nakon 1945. godine (2): Ranjivo djetinjstvo" obrađeno je dvanaest kratkih priča nastalih između 1945. i 1988. godine.

Njihovi autori (književnici iz Savezne Republike Njemačke, Austrije, Demokratske Republike Njemačke i Švicarske) prema dječjim likovima tj. djetinjstvu pristupaju s naklonošću i suosjećanjem te se u kratkoj priči, uz rijetke iznimke, nastavlja mit o dobrom djetetu.

Sklonost u obradi djetinjstva u nekih je autora (npr. H. Böll, M. L. Kaschnitz, W. Borchert, I. Aichinger, W. Hildesheimer) povezana sa sjećanjem na vlastito (traumatsko) doba djetinjstva pa se, uzimajući u obzir samo ovdje obrađene kratke priče odnosno autore (autobiografija kao inspiracija može se u manjoj ili većoj mjeri protezati na čitavo stvaralaštvo ili na samo jedan njegov dio) može govoriti o znatnoj ulozi vlastitoga životopisa na njihov književni rad tj. o nekoj vrsti unutarnje da se umjetnički oblikuje upravo (vlastito) doba djetinjstva proživljeno u ratnom i poratnom vremenu, a da "prepoznavanje" autobiografskoga bude više ili manje zamagljeno. U drugoj polovici 20. stoljeća i posebice u epskim književnim vrstama učestalost književne obrade dječje tematike povezana je i s povećanim zanimanjem psihologa, pedagoga i sociologa za položaj stvarnoga djeteta u društvu.

---

⁴³ (Auto)biografsku pozadinu ove priče Marie Luise Kaschnitz "priznala" je u već citiranom razgovoru s Horstom Bienekom, *nav. dj.*, 36: "Ja, das dicke Kind bin ich selbst. Die Schwester ist meine Schwester Lonja, der See ist der Jungferensee bei Potsdam. Wir haben dort in der Nähe gewohnt."

Tematski dijapazon (dijete "otpadnik", preosjetljivo/poremećeno dijete, osujećeno dječje prijateljstvo, životinja kao prijatelj djeteta, /izgubljena/ vjera u odrasle/roditelje, bijeg od stvarnosti u snove, maštu - preobrazba) raznolikijije od onoga u prvom dijelu rada (fizička ugroženost djeteta u ratu i poraću) jer je autorima cilj da zahvaćajući u što širu, općenitiju, problematiku generaliziraju slike o djetetu tj. da svoje književne poruke upute većinom kao socijalne optužbe.

Iako su i prošla stoljeća ostavila optužujuća svjedočanstva-prikaze iz ovoga motivskog kruga (Grimmelshausen, F. Grillparzer F. Hebbel, G. de Maupassant, Ch. Dickens), posebice u tzv. "školskim pričama", novo u 20. stoljeću jest to što pisci daju jednostranu prednost mlađim generacijama, ali istodobno prikazuju različita mišljenja i neprijateljsku agresiju u književnosti prema generaciji odraslih, a pisac nastupa iz perspektive mladih što se i u njemačkoj kratkoj priči nakon 1945. može pratiti kao proces.

U odnosu na prošla stoljeća znakovit je porast zanimanja za književno oblikovanje sudbine djeteta upravo u 20. stoljeću, a naročito njemačka književnost nakon 2. svjetskoga rata (kratka priča) širom otvara vrata problematici dječjega svijeta. Djetetovu obračunu sa strahotama rata pridružuju se i individualne sudbine-priče koje nisu tipične samo za drugu polovicu 20. stoljeća. Problemski trokut *obitelj-škola-zajednica* i dijete u njemu konstanta su realnoga i svijeta književnosti posljednja dva i pol stoljeća, ali se *književno dijete* druge polovice 20. stoljeća prepoznaje kao biće ugroženo ratom i modernom tehnologijom, a ona priječi normalnu komunikaciju između njega kao tužitelja, i optuženoga, svijeta odraslih. Pisci demaskiraju zbilju odraslih iz perspektive djece-žrtava kao kaos, neuspjeh, bezizlaznost, smrt.

U svijetu kratke priče o djetinjstvu emocije i stanja koja prate i u kojima se nalaze dječji likovi su *strah, nesigurnost, nemoć i tuga*. Djeca u pričama vrlo često plaču, ona su odbačena od uže i šire zajednice, razočarana su i nalaze izlaz u svijetu mašte i snova. Osjećaj sreće i radosti (u jednoj četvrtini obrađenih priča) nije istinski kliktaj dječjeg srca već često izraz davanja oduška dugo suspregnutome osjećaju tjeskobe pa u završnom dijelu priče prvotno čuvstvo zamjenjuju plač i dojam o napuštenosti.⁴⁴

⁴⁴ Usp. dojmove jednoga promatrača s izložbe "Picassos Welt der Kinder", Ricardo Bada, "Kulturbriefe". *Literatur und Kritik*, November 1995, 7: "Picassos Kinder lachen überhaupt nicht, ja sie lächeln nicht einmal, und ein beträchtlicher Teil von ihnen öffnet nicht einmal den Mund. Das ist noch nicht alles: zwei der Kinder, die nicht die Lippen

Korpus od 18 kratkih priča (u prvom dijelu 6, u ovom 12 priča) potvrđuje njihovu značajku da one kao perspektivu pripovijedanja odabiru pričanje u prvom licu (10) pri čemu je ja-pripovjedač i jedan od likova u priči (dijete: 6; odrasla osoba: 4). Tim svjesno odabranim pripovjednim stavom pisac kratke priče postiže suosjećajnost, bliskost i identifikaciju između svojih junaka i čitatelja kao što mu i svakodnevni govorni jezik, ponekad i dijalekt, te dijaloški oblik pripomažu u naumu da ovim "petominutnim romanom" o "životnom lomu" odnosno prikazu "poremećaja" čitatelja nagna na razmišljanje.

Kratka priča inicijacije kao priča o složenom procesu individuacije i uvođenja adolescentnoga junaka u društvo odraslih, njihove norme ponašanja i vrijednosne predodžbe, najzastupljenija je u obrađenom i reprezentativnom uzorku njemačkih kratkih priča nastalih između 1945. i 1988. Međutim, ona se često razotkriva kao priča o uskraćenju inicijaciji.⁴⁵

---

aufeinanderpressen (eines davon die Paraphrase von Murillos 'Idiot'), die sogar zu lachen scheinen, lassen uns doch im Zweifel, ob sie im Grunde nicht vor Schmerzen aufschreien, so gering ist der Unterschied zwischen Leiden und Lachen, wenigstens in der Malerei. (...) Ernst, Verlorenheit, innere Leere, Kommunikationslosigkeit sind die hervorstechenden Eigenschaften aller kindlichen Gestalten, die Picasso im Lauf seines Lebens gemalt oder geformt hat."

⁴⁵ M. D u r z a k, *Die Kunst der Kurzgeschichte*, 232: "Es sind, so gesehen, Geschichten der Initiationsverweigerung, aber nicht weil die jugendlichen Protagonisten vor der Erwachsenenwelt zurückschrecken und den Kindheitsstatus immunisieren wollen, sondern weil sich diese Wirklichkeit als Gegenteil einer sinnvollen, auf Werte gegründeten Ordnung erweist: als Foltermechanismus, als Malstrom des Leidens, in dessen Wirbel man rettungslos versinkt." - Takve su npr. priče "Ja, kobac", "Anđeli u noći", "Proždrljivko šćecera", "Zašto sam se pretvorio u slavuja", "Lohengrinova smrt".

Literatura

Primarna literatura

Citati iz primarne literature u radu se navode s kraticom i brojem stranice u zagradama u samom tekstu.

1. Horst Bingel (ur.), *Deutsche Prosa. Erzählungen seit 1945*. München. Deutscher Taschenbuch Verlag 1977:
  - Siegfried Lenz, "Die Nacht im Hotel", 45-47. (NH)
  - Jens Rehn, "Der Zuckerfresser", 58-63. (Z)
  - Ilse Aichinger, "Engel in der Nacht", 63-69. (EN)
  - Max Bolliger, "Verwundbare Kindheit", 67-71. (VK)
  - Wolfgang Hildesheimer, "Warum ich mich in eine Nachtigall verwandelt habe", 271-275. (WN)
2. Wolfgang Geisler (ur.), *Jugend in Deutschland - Ost und West*. Erzählungen und Kurzprosa seit 1945. Frankfurt/Main, Verlag Moritz Diesterweg 1991:
  - Wolfgang Borchert, "Die Kirschen", 24-25. (K)
  - Angela Krauß, "Im Garten", 72-76. (G)
  - Gabriele Wohmann, "Ich Sperber", 76-79. (S)
3. Maria Friedrich (ur.), *Sonderbare Geschichten von heute*. Erzählungen moderner deutscher Klassiker. München. Deutscher Taschenbuch Verlag 1986:
  - Marie Luise Kaschnitz, "Das dicke Kind", 131-137. (DK)
4. Jürgen Koppensteiner (ur.), *Österreich erzählt 2*. Ein Lesebuch für Deutschlernende. Wien. Österreichischer Bundesverlag 1989:
  - Christine Nöstlinger, "Links unterm Christbaum", 9-13. (LC)
5. Hannes Krauss (ur.), *Vom "Nullpunkt" zur "Wende"*. Deutschsprachige Texte 1945-1990. 1992:
  - Wolfdietrich Schnurre, "Jenö war mein Freund", 19-21. (J)
  - Christine Nöstlinger, "Eine mächtige Liebe", 117-121. (ML)

Slavija Kabić: THE IMAGE OF THE CHILD IN THE GERMAN
SHORT STORY AFTER 1945 (2): VULNERABLE CHILDHOOD

S u m m a r y

The article analyses and interprets through three clusters of problems (*The War in the Shade*, *The Sensitive Child* and *Between Dream and Reality - a Phantastic Metamorphosis*) the image of the child in twelve short stories from the 1945-1988 period. The thematic interests (child - the "outcast", the oversensitive/retarded child, the wanted friendship among children, animals as friends of children, the flight from reality into imagination) are more variegated than the short stories themselves in which the war and its immediate consequences (death, hunger) posed the main dangers to normal childhood.

The literary child of the second half of the 20th century is endangered by modern technology which blocks its communication with the world of his/her elders and, within the triangle of the family-school-community, engenders the problematic situation which the child transcends as a prosecutor of the grown-up world. Within the stories the children characters are represented as powerless and sorrowful; they are overwhelmed by the feeling of fear and frequently seek unsuccessfully to establish a partnership with their immediate and broader community.

After 1945 the short story thematically concerned with childhood, in addition to fostering the myth of the good child, incorporates the popular procedures of the European folk tales (the child orphan or half-orphan, the benevolent help of an older stranger, the animal helper). It generalises the image of the child which as such has little in common with the real children of the second half of the 20th century but is valuable as a symbolic message to humankind that it is neglecting its future.

The most representative short story is the one about initiation but it is often portrayed as a tale of denied initiation because the young protagonist experiences grown-up reality as opposite to the system which ought to have been founded on reason and positive values.